

Araştırmaları Dergisi
The Journal of Turkish Language and Literature Studies

The Journal of Turkish Language and Literature Studies
Year 02 | issue 04 | Summer 2011 | ISSN 1308 - 5069

DİL VE EDEBİYAT **Araştırmaları Dergisi**

The Journal of Turkish Language and Literature Studies

Sayı

Issue

- 04 -

YAZ

Summer - 2011

HAKEMLİ DERGİ

Eyüp / İstanbul

Yönetim Yeri

Adress for Correspondence

DİL VE EDEBİYAT DERNEĞİ

Feshane Caddesi Nr: 3 Eyüp / İstanbul - Türkiye

www.ded.org.tr - bilgi@ded.org.tr

Telefon / Telephone: 90 212 581 69 12

Faks/Fax: 90 212 581 12 54

Abone Servisi / Service of Subscribe: 90 212 581 61 72

Makale Gönderi / Article Sending: dr.yusufakcay@gmail.com
bilgi@ded.org.tr

Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergi, yılda iki kez yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

DİL VE EDEBİYAT DERNEĞİ Adına Sahibi

Owner in the name of DED

Ekrem ERDEM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Editor in chief

Av. Şevket CANKUR

EDİTÖR

Editor

Dr. Yusuf AKÇAY

Misafir Editör

Guest Editor

Prof.Dr. Erdoğan BOZ

YAYIN KURULU

Editorial board

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR

Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Dr. Yusuf AKÇAY

Üzeyir İLBAK

DANIŞMA KURULU / Advisory board

Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet AYDIN	Ondukuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Erdoğan BOZ	Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ömür CEYLAN	Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati DEVELİ	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan GENÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER	Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet KARA	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Turan KARATAŞ	Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Cihan OKUYUCU	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Alev Sınar UĞURLU	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ertuğrul YAMAN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Celal DEMİR	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa SARI	Mevlana Üniversitesi
Doç. Dr. Hilmi UÇAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi

DİL VE EDEBİYAT
Araştırmaları Dergisi

The Journal of Turkish Language and Literature Studies

ULUSAL HAKEMLİ DERĐİ

DED
İSTANBUL 2011

İÇİNDEKİLER

Erdoğan BOZ <i>Leksikografi Teriminin Tanımı ve Türkçe Karşılığı Üzerine.....</i>	9-14
Gülzura CUMAKUNOVA <i>Türk Sözlük Biliminin Etkileşim Alanları.....</i>	15-30
Şaziye DİNÇER <i>Sözlükbirimlerin Oluşturulmasına Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Bir Bakış Denemesi.....</i>	31-39
Kerim SARIGÜL <i>Dilbilim, Sözlükbilim ve Bilgisayar (Linguistics, Lexicography And Computer).....</i>	41-53
Emel KOÇ <i>Felsefe, Kültür, Dil-Sözlük: Türkiye'de Felsefe Dilinin Şekillenmesinde Terminoloji Çalışmaları ve Sözlük/Felsefe Sözlüğü Hazırlama Girişimleri .....</i>	55-81
Abdullah UÇMAN <i>Rıza Tevfik'in Yarım Kalan Felsefe Lugatı: MUFASSAL KÂMUS-I FELSEFE.....</i>	83-92
Emin EMİNOĞLU <i>Sözlükçülük Geleneği İçinde Temel Türkçe Sözlük Düzenleme Yöntemleri .....</i>	93-121
Hüseyin Kahraman MUTLU <i>Sözlükçülük Tekniği Açısından Türkçe Cep Sözlükleri .....</i>	123-132
Fatih DOĞRU <i>Türkçe Sözlüklerde Eşadlı Sözlükbirimlerden Türemiş Sözlükbirimlerin Tanımlanması Sorunu .....</i>	133-173
Âdem CEYHAN <i>Bazı Yazma ve Basma Türk Atasözü Derlemeleri.....</i>	175-225
Osman KARATAY <i>Türkler ve Öcüler: Korku ve Ürküyle İlgili Bazı Kavramlara Yeni Bazı Köken Açıklamaları.....</i>	227-236
Derya Adalar SUBAŞI <i>Araplarda Sözlükçülük Çalışmaları ve El-Mu'cemu'l-'Arabiyü'l-'Esâsî Adlı Sözlüğün Eleştirisi.....</i>	237-250
Marufjon YULDASHEV <i>Özbekistan'daki Sözlük Çalışmaları Hakkında Bir Değerlendirme.....</i>	251-258
Vural ÜLKÜ <i>Almanya'da Sözlükçülük ve Sözlükler.....</i>	259-279
Yusuf AKÇAY <i>Doğuda ve Batıda Sözlükçülüğün Gelişimi ve Osmanlı Dönemi Sözlük Metinlerine Genel Bir Bakış.....</i>	281-333
Shoira USMANOVA <i>Altay Dillerinin Etimolojik Sözlüğü'ndeki Bazı Mutfak Araç Gereç İsimleri Üzerine.....</i>	335-348
ХАЙДАРОВ Ёркинжон <i>Ўзбек Тилидаги Аниқловчи-Аниқланмиш Типли Терминлар Таркибидаги Халқаро Терминлар Хусусида.....</i>	349-357

Mustafa SARI <i>Lugat-ı Ecnebiye</i>	359-406
Mustafa GÜNEŞ <i>Akşemse'd-Din-zâde Muhammed Hamdullah Hamdî'nin Tuhfetü'l-Uşşâk'ı ve Okuma Sözlüğü</i>	407-454
Mediha MANGIR <i>Osman Cemal Kaygılı ve Argo Lugatı</i>	455-467
Abdullah HARMANCI <i>Edebiyatımızda Bir İlk: Öykücüler Sözlüğü Hüseyin Su-Ömer Lekesiz'in "Öykücüler ve Öykü Kitapları Sözlüğü" Üzerine Bir İnceleme</i>	469-492
Nihal YETKİN <i>Dictionary Use by Second and Fourth Year Translation Students versus Professional Translators</i>	493-512
Gülşah YILMAZ <i>Tanıtım</i>	513-522

ÖZBEKİSTAN'DAKİ SÖZLÜK ÇALIşMALARINI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME Marufjon Yuldashev¹

ÖZET

Özbek dilinin çeşitli dönemlerinde hazırlanan çeviri, açıklama ve terminolojik sözlükler güncel bir araştırma alanı olarak her zaman dil bilimcilerin dikkat merkezindedir. Bu yazıda Özbek sözlükçülüğünün geçmişi ve bugünü, Sovyet öncesi, Sovyet dönemi ve Milli Bağımsızlıktan sonra bu alandaki çalışmalar hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bunun yanında Özbekistan'daki sözlükbilimle ilgili bilimsel araştırmalara da genel olarak değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sözlük, sözlükbilim, Özbek leksikografisi.

Özbek sözlük biliminin başlangıcı şüphesiz Türk halklarının ortak manevi mirası, dilimizin ölümsüz abidesi olan “Divanü Lügati>t-Türk”e kadar uzanır. Bu sözlük içeriği ve yapısal özelliklerine göre dünya leksikografisinde ciddi bir hadise sayılmaktadır. Bugüne kadar Türk dillerinde yapılan sözlüklerde “Divanü Lügati’*t*-Türk”ün yapısal özelliklerinin devam ettiğini açıkça görmek mümkündür. XII. Yüzyılda, Mahmud Zemaşerî Arapça, Farsça, Türkçe ve Moğolca’yı ihtiva eden *Mukaddimetü’l-Edeb* adlı sözlüğüyle dünya leksikografisinin teorik ve pratik açıdan gelişmesine büyük katkıda bulunmuş, XIII. yüzyılda aynı fonksiyonu *At-tühfetü’z-zekiyyeti fil-lügati’*t*-türkiyye* adlı muazzam

---

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi

sözlük üstlenmiştir. Çeviri sözlük geleneğini XV. yüzyılda Tali İmanî Hirevî *Bedei el-lügat* adlı Çağatayca-Farsça sözlüğü ile devam ettirirken bu gelenek XVI. yüzyılda *Abuşka* adlı Çağatayca-Türkçe sözlük, XVII. yüzyılda Muhammed Yakup Çingî’nin *Kelürname* adlı Çağatayca-Farsça sözlüğü, Muhammed Rizâ Hâksar *Müntehab ül-lügat*, Mirza Mahdîhan *Señlah*, Şeyh Süleyman Buharî Efendi *Lügat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmanî* adlı sözlüklerle devam ettirdi.

Özbek Türkçesinin Batı sözlükçülük anlayışına göre hazırlanan önemli sözlüklerinin özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu dönemdeki sözlüklerin çoğu, Rusların Türkistan halkını daha yakından tanıması ya da Rusçanın yerli halk arasında yayılmasını sağlamak amacıyla gündeme gelmiştir. Bundan dolayı da onlarca Rusça-Özbekçe çeviri sözlükler hazırlanmıştır. Bu tip sözlüklerin başında V. Nalivkin ve M. Nalivkina’ların birkaç defa yayınlanan *Rusça-Sartça ve Sartça-Rusça* (Русско-сартовский и сартовско-русский словарь 1884-1912) sözlüğü gelir. Lazar Budagov’un *Türk-Tatar Lehçelerinin Karşılaştırmalı Sözlüğü* (Сравнительный словарь турецко-татарских наречий СПб.: Типография Императорской Академии наук, 1869 I.T., 1871 II.T) de Türkistan’da sözlük bilimin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Özbek leksikografisinin XX. Yüzyıldaki seyrine bakılırsa, başta yine Rusça-Özbekçe, Özbekçe-Rusça olmak üzere çeviri sözlüklerin yapıldığını görmek mümkündür. Mesela: Y. D. Polivanov (1926), A. Zahirî (1927-1928), K. Yudahin (1927), U. Ahmedcanov ve B. İlyazov (1931), S. Rahmeti ve A.Kadirî (1934), V. Reşetov (1935) ve başkalarının hazırladığı sözlükleri örnek olarak gösterebiliriz. Bu tip sözlükler içerisinde Özbekistan Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü tarafından farklı yıllarda yayınlanan (1950-55, 1954, 1959) Rusça-Özbekçe ve Özbekçe-Rusça sözlüklerinin leksikografi açısından daha değerli ve kapsam bakımından daha zengin olduğu bilinmektedir. Bunun yanında tarihi eserleri okuma ve anlamaya duyulan ihtiyacı gidermek için de çalışmalar yürütülmüştür. P. Şemsiyev ve S. İbrahimov’ların 1953 yılında yayınladığı Özbek

Klasik Edebiyatı Eserlerini Okumak İçin Kısa Sözlük (Ўзбек классик адабиёти асарларини ўқиш учун қисқача луғат) isimli sözlük buna bir örnektir. Bu sözlük 1972 yılında genişletilerek *Nevai Eserleri Sözlüğü* (Навоий асарлари луғати) adı altında yeniden basılmıştır. 1983-1985 yıllarında E. Fazilov editörlüğünde 4 ciltlik *Nevai Eserleri Sözlüğü*'nün (Навоий асарлари луғати) yayınlanması da Özbek leksikografisi açısından önemli çalışma olmuştur.

Özbek diyalektolojisi, etnografisi ve terminolojisine dair sözlükler üzerinde çalışmaların da yine bu dönemde hızlandığı görölmektedir. Örneğin, S. İbrahimov'un 3 ciltlik *Fergana Ağızlarının Zanaatla İlgili Söz Varlığı* adlı eseri (Фарғона шеваларининг касб-хунар лексикаси: Тошкент, 1956-1959), Ş. Şaabdurahmanov editörlüğünde yayınlanan Özbek Halk Ağızları Sözlüğü (Ўзбек халқ шевалари луғати: Тошкент, 1972), Ālim Usman editörlüğünde yayınlanan İtimaī-Siyasī Terimler Sözlüğü (Ижтимоий-сийсий терминлар луғати: Тошкент, 1976) ve benzerleri bunlara birer örnek teşkil edecektir. Bu dönemde hazırlanan sözlükler içinde, yer adları ile ilgili çalışmaların daha çok olduğu görölmektedir. Bunun bir sebebi yer adlarının sürekli yeni Sovyet ideolojisine göre değiştirilmesidir.

Tarihi yer adlarının unutulmaması için toponimik sözlüklere büyük bir gereksinim duyulmakta idi. Z. Dosimov ve H. Egemov'un hazırladığı *Yer Adlarının Kısa Açıklamalı Sözlüğü* (Жой номларининг қисқача изоҳли луғати: Тошкент, 1977), S. Karayev'in *Coğrafi Adların Anlamlarını Biliyor musunuz?*, *Coğrafi Adların Anlamları* (Географик номлар маъноси: Тошкент, 1970), H. Hasanova'nın *Orta Asya Yer Adları Tarihinden* (Ўрта Осий жой номлари тарихидан), *Yer Dili* (Ер тили: Тошкент, 1977) gibi çalışmalarının böyle bir ihtiyaç nedeniyle ortaya çıktığı söylenebilir.

1981 yılında 60.000 üzerindeki söz ve söz birleşimlerini içeren iki ciltlik Özbek Dilinin Açıklamalı Sözlüğü'nün (Ўзбек тилининг изоҳли луғати) yayınlanması Özbek leksikografisinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Sözlükte her bir kelimenin anlam birimleri derleme materyal örnekleriyle açıklanmıştır.

Leksikografi açısından da yüksek seviyede hazırlandığı bilinmektedir. Kelimelerin leksik, semantik ve biçimbilim açıdan betimlenmesine özen gösterilmiştir. Sözlükteki leksikografi kurallarına ve gösterge vasıtaları kullanımına da dikkatle uyulduğunu ayrıca vurgulamak gerekir.

Dilin gelişimi sürecinde onun söz varlığının diğer alanlara göre daha hızlı, daha etkili, daha ciddi değişimlere uğraması belirgindir. Bunun nedenleri de açık. Bu değişimler bir dilin söz varlığının sayısal açıdan değil, kalite ve önem açısından da gelişmekte olduğunu belirtir. Söz varlığındaki gelişim ve değişim süreci, yeni kavram birimlerinin ortaya çıkmasına ve var olan sözcük biriminin kullanımdan çıkmasına yol açtığı gibi, kaybolma ihtimali olan bazı sözcüklerin yeni anlam birimi için kullanılma imkânı sayesinde yaşamını sürdürmesine de yol açacaktır.

Sözlük hazırlama işinin kolay iş olmadığını biliyoruz. Ama sözlüksüz de belli bir alanın gelişimini, söz varlığını bilemeyiz. Onun için sözlük ve sözlük bilimi her zaman önemini korumuştur.

Özbekistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra leksikografi ayrı bir önem kazanmıştır. Önceki yıllarda Özbekçenin Rusça ile karşılaştırmalı sözlüklerine çok yer verildiği, her yaş, her mesleğe göre böyle sözlüklerin hazırlandığı bilinmekle birlikte, bağımsızlıktan sonra Rusça yerine dünyanın başka dilleri ile karşılıklı sözlüklerin hazırlandığı görülmektedir. Bu gayet doğal bir haldir. Dünyaya açılmayı hedefleyen, başka ülkelerle ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan bir ülke için sözlükler büyük bir önem taşıyacaktır. Ertuğrul Yaman ve Nizamiddin Mahmudov tarafından hazırlanan Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu adlı eserin önsözünde müellifler, eserin hazırlanış amacını şöyle vurgulamışlardır:

“Sözlükler, lehçelerin karşılıklı öğrenilmesinde eminiz ki anahtar vazifesi göreceklerdir. Özbekistan’da böylesi bir çalışmaya çok büyük bir ihtiyaç

hissedilmekteydi. Biz eminiz ki aynı ihtiyaç Türkiye ve diğer Türk cumhuriyetlerinde de mevcuttur. Hem ihtiyaçları karşılamak hem de oluşması elbette muhtemel ortak Türk dilinin bir an önce gerçekteşmesine yardımcı olacağı düşüncesiyile böyle bir çalışmaya girdik.” (YAMAN; MAHMUD, 1998, s.5)

Bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren çeviri sözlükler daha çok ilgi görmeye başlamıştır. Başka dillere nazaran Özbekçe-Türkçe sözlüklere daha çok önem verildiği dikkat çekmektedir. Prof. Dr. Nizamiddin Mahmudov ve Dr. Ertuğrul Yaman tarafından hazırlanan **Özbekçe-Türkçe ve Türkçe-Özbekçe Sözlük** (Ғафур Ғулом нашриёти, Тошкент, 1993), Berdak Yusuf’un hazırladığı *Türkçe Özbekçe ve Özbekçe Türkçe Sözlük* (Ўзбекистон нашриёти, 1993) gibi çeviri sözlükler bugüne kadar araştırmacıların ve Özbekçe ile ilgilenenlerin başvuru kitapları sayılmaktadır.

Bunun dışında Özbekistan’ın şehir ve bölgelere göre toponimi sözlüklerini hazırlama işi tekrar canlanmıştır. *Taşkent Toponimleri* (С.Қораев, 1991), *Cizzah Vilayeti Toponimleri* (Б.Ўринбоев, 1992) vb. sözlükler sayesinde Sovyet ideolojisi ile ilgili yer adları artık Özbekçe tarihi isimleri ile değiştirilmiştir.

Özbek İsimleri Sözlüğü’nün de ilk defa bağımsızlıktan sonra (E. Begmatov, 1991, 1998) hazırlandığı görölmektedir. Özbek leksikografisinde B. Hasanov tarafından hazırlanan *Kuran-ı Kerim Sözlerinin Arapça-Özbekçe İndeksli Sözlüğü*’nün (Қуръони Карим сўзларининг арабча-ўзбекча кўрсаткичли луғати, 1995) de büyük önem taşıdığını belirtmek gerekmektedir.

Bugünlere kadar hazırlanan filolojik sözlükler kategorisine giren çeviri, imla, terim, açıklama ve belli bir alanla ilgili sözlükler birer dil hazinesi olarak halka hizmet etmektedir. Özbekistan Milli Ansiklopedisinin “Lügat” maddesinde, 1925 yılından bugüne kadar 50’den fazla alan üzerine 140 tane terminoloji sözlükleri hazırlandığı ve bu sözlükler vasıtasıyla ilgili alanların terminolojisi düzene getirildiği kaydedilmektedir. (Ўзбекистон Миллий энциклопедияси: 2003, 5.с.)

XXI. yüzyıla gelindiğinde de bu tür pratik çalışmalar devam ettiğini görmekteyiz. Yeni, güncel sözlüklerin gitgide arttığı görülmektedir. Ünlü Özbek dilbilimcileri A. Nurmanov ve A. Hacıyev’lerin editörlüğündeki Çağdaş Özbek Dilinin Aktif Sözcükleri Açıklamalı Sözlüğü (Ҳозирги ўзбек тили фаол сўзларининг изоҳли луғати, 2001) bunun en iyi örneğidir.

Özbekistan bağımsızlığından sonra yapılan en büyük sözlük ise şüphesiz 5 ciltlik Özbek Dilinin Açıklamalı Sözlüğü (Ўзбек тилининг изоҳли луғати, 2006-2008)dür. Bu sözlük Özbekistan Bilimler Akademisi Ali Şir Nevai Dil ve Edebiyat Enstitüsü’nün nüfuzlu dilbilim uzmanları tarafından hazırlanmıştır. Bu sözlüğün 1981 yılındaki 2 ciltlik sözlükten başlıca farkı söz varlığının sayısına göredir; yani 5 ciltlik sözlük 80.000 üzerindeki söz ve deyimleri kapsamaktadır. Bunun dışında, 1981’den bu yana sosyal ve siyasi yaşamda, eğitimde, teknolojiye kısacası hayatın her cephesinde değişimler ortaya çıkmıştır ki bunların doğal olarak, bilimsel açıklamalarının yapılması gerekiyordu. 1981’deki sözlükte birçok kelimenin Sovyet ideolojisine göre açıklandığı bellidir. Özellikle dinî kavramlar ateist bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Konuşmada kullanımı faal olduğu halde yazıya geçmeyen o kadar çok kelime vardı ki, bunlar da aynı sözlükte yer almamışlardır veya halkın yüz yıllardır kullandığı bazı Arapça kelimeler yerine Rusça mukabili öne sürülmüştür. Yeni sözlük bunun gibi eksiklikleri düzelterek, dilin doğal gelişimine önem vermiştir. Sovyet döneminde resmi yazışmalarda ve Devlet yönetiminde kullanılması yasaklanan Özbekçeye “Devlet Dili” makamının verilmesinin dilin gelişmesine büyük bir imkân sağladığını söylemek mümkündür. Toplum da milli değerlerine tekrar sahip çıkmaya başlamıştır. Yeni sözlükte milli örf ve ananelerle, unutulmaya terk edilmiş güzel geleneklerle ilgili kelimelere daha çok yer verilmesi bu açıdan gayet önemlidir. Bu sözlüğün eskisinden ciddi bir farkı kelimenin kökeni ile alakalı bilgilerin verilmesidir. Yani sözlükte her bir yabancı kelime etimolojik açıdan değerlendirilmiştir. Bu sözlüğün büyük bir emeğin sonucu olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz; ama bu sözlük de kusursuz değildir. İleride muhtemelen sözlüğün yeni baskıları olacaktır ve di-

jital ortama da uyarlanacaktır. Bu süreçte sözlükteki bazı eksikleri söylemek, hataları düzeltmeye çalışmak da dile kayıtsız kalamayan kişilerin görevidir. Sözlükteki bazı açıklamalar yeterli olmadığı gibi bilimsel ve etimolojik açıdan güvenilir değildir. Mesela, *alif* kelimesi sözlükte aşağıdaki gibi açıklanmaktadır: *Bitki, esasen bezir bitkisini ısıtmakla elde edilen yağ* (I, 70). Aslında kelimenin anlamı: “*Bezir bitkisi, aynı bitkiden elde edilen yağ. Keten tohumlarını adi hararetle ısıtmakla elde edilen hoş kokulu, cila gibi kuruyan bir yağ*” şeklinde açıklanırsa anlam netleşir. Veya öz Türkçe olarak bilinen *Tangri* (*Tengri, Tanrı*) kelimesinin Moğolcadan (III, 662) alındığı kaydedilmiştir ki bu açıklamanın da güvenilirlik payı oldukça zayıftır. Bunun gibi bazı eksiklerin, sözlüğün yeni Özbek-Latin alfabesi ile yayımlanması sırasında dikkate alınacağından ve düzeltileceğinden eminiz.

Yine özellikle belirtmek gerekir ki Özbekistan’da dilbilimin sözlükçülükle ilgili alanı sayılan teorik leksikografi de hızla gelişmektedir. Zira pratik sözlükbilimin gelişimi, teorik sözlükbilimin ne derece başarılı olup olmadığına bağlıdır. Bir dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere çeşitli yöntemleri araştırma, sözlük hazırlama işinin prensiplerini ortaya koyma, sözlük yapma kurallarını geliştirme ve uygulama alanına çıkarma, yeni pratik sözlük çeşitleri hazırlamanın bilimsel yöntemlerini uygulama işi leksikografinin çalışma alanına girer. Leksikografinin üzerinde durduğu işler sırasına sözlüklerin genel tipolojisini belirtme, sözlüklerin mikro ve makro yapı özelliklerini belirleme gibi önemli işler girer. Bundan sözlüğün tipoloji bakımından türüne göre sözlük madde başlarının yerleşimi, kelimelerin açıklanma yöntemlerinin uygulanması anlaşılır. Sözlüğün makro yapı özellikleri onun genel yapınınla ilgili hususları anlatmaktadır. Bunda madde başlarının seçiminden, yerleşiminden resim, şekil ve çeşitli işaretlerin kullanımına kadar olan hususlara dikkat edilir. Kelimelerin sınıflandırılması, kelimenin etimolojik bilgilerini verme, fonetik, morfolojik ve gramer özelliklerini gösterme gibi işler de makro yapı özellikleri kavramı içerisine girer.

Son yıllarda leksikografi sahasındaki İdeomatik (kavram) sözlükleri hazırlama yöntemleri, bilgisayar programları için Özbekçe söz varlığını hazırlama prensipleri, konkordans ve kullanım frekansını belirleme sözlükleri gibi araştırmaların ortaya çıkması bu alandaki çalışmaların daha da gelişeceği ümidini kuvvetlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- HOJIYEV A.; NURMONOV A. vb. *Hozirgi o`zbek tili faol so`zlarining izohli lug`ati*. Toshkent: Sharq, 2001
- YAMAN, Ertuğrul; MAHMUD, Nizamiddin. *Özbek Türkçesi - Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi - Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu, TDK Yay. Ankara, 1998.*
- БУДАГОВ Л. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий. СПб, Типография Императорской Академии наук, 1869 I.T.; 1871 II.T
- ИБРАГИМОВ А.П. Бобур асарлари лексикасининг лингвостатистик, семантик ва генетик тадқиқи** ("девон", "мубаййин", "аруз"). Фил. ф. док. дисс. автореф. Тошкент, 2008.
- РАҲМАТУЛЛАЕВ Ш. Ўзбек тили омонимларининг изоҳли луғати. Тошкент, 1984.
- Ўзбек тили лексикологияси. Тошкент: Фан, 1981.
- Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 2 жилд. Москва, Русский язык, 1981.
- Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилд. Тошкент, ЎзМЭ, 2006-2008.
- Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Тошкент, ЎзМЭ, 2002.
- ЎРИНБОЕВА Д.; УМРЗОҚОВА У. Ўзбек халқ дostonлари тилининг алфавитли-частотали луғати, 2006.
- ҲОЖИЕВ А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. Тошкент, ЎзМЭ, 2002.
- ҲОЖИЕВ А. Ўзбек тили синонимларининг изоҳли луғати. Тошкент, 1975.
- ЮСУФ Бердақ. Туркча Ўзбекча ва Ўзбекча Туркча луғат. Тошкент, Ўзбекистон нашриёти, 1993.

ABSTRACT

Created in different time descriptive, terminological bilingual dictionaries of Uzbek language as the actual subject has always attracted the attention of linguists. This article provides general information on past and present of the Uzbek lexicography, the works carried out in this sphere in Soviet and post-Soviet era. And also briefly refers to research conducted in Uzbekistan in lexicography.

Keywords: Dictionary, lexicography, Uzbek lexicography.